

**GLAGOLJSKO-ĆIRILIČNI I LATINIČNI
DUBROVAČKI RASKORAK U TERMINOLOGIJI KULTA
ZA ZNAČENJE »HOSTIJA« (TUMAČENJE TERMINA *JESTOST* =
JESTOJ/SJKA »CIBUS« [O »TIJELU« KRISTOVU U HOSTIJI])**

Valentin PUTANEC, Zagreb

1. Potpuno je razumljivo da teolozi žele označiti razliku od običnoga kruha kada se želi istaknuti da se kod pričesti radi o drugoj vrsti kruha koji transsubstantivacijom postaje »tijelo« Kristovo. U glagoljaša i u staroslavenskoj ćirilici tu nalazimo poznati slavizam *brašno* (odatle još danas za blagdan *Tijelovo* = *Tijelova* [kalk za *festivitas Corporis Christi*, u nas od 16. st., danas samo — *ovo*] naziv *Brašancevo*, izvedeno prema deminutivu *brašance* »hostija«): u *Ivanovu Evanđelju* (za 6,55) imamo *plbt moč est' istin'noe brašno* (lat. *caro enim mea vere est cibus*, grč. ἡ γὰρ σὰρξ ἀληθῆς ἐστὶν βρώσις).

2. Sada u latiničnom hrvatskom prijevodu u *Lekcionaru* Nikole Ranjine iz 1508. stoji: *put moja istinom jest jestost*. Slično dubrovački pisac Nikola Dimitrijević (16. st.) piše: *tuj jestos(t) prisvetu iziv i probavil*. U glagoljaša se 1507. u »Naručniku« javlja jednom *telo jestovstva*, valjda pod utjecajem nekog »latinaškog« prijevoda.

3. Potvrde za ovaj izraz u AR su mnogobrojne i idu od Kašića do Stullijeva *Rječnika* (odnose se i na »*cibus*« općenito):

A. U *Ritualu* (1640.) B. Kašića nalazimo:

str. 68. *ima se davat s. Sakrament od prije svake
najmanje jestojske ili pitja ne inako
nego ostalim karstjanom*

- str. 79. *Istoga jošter Zakona staroga različnost
od čistih i nečistih jestojska*
- str. 263. u »Blagoslovu jaja« stoji:
*Podpomogla ... milost (tvoja) ovo
stvorenje od jaja, neka bude ova
jestojska virnim tvojim (za lat.
cibus fidelibus tuis)*
- str. 263. *Blagosov od jestojska ili
jezbina navlastito na
Vazam ili Uskrs.*
- str. 325. u pjesmi na Tijelovo veli se:
*Drug bi, nam se on rodeći,
Bi jestojska, blagujući:
naš dug grešni plati mreći,
naš će bit raj kraljujući.*
- str. »registar«:
43. *blagosov od jestojska*
46. *blagosov nad svakojaku jezbinu (!)*

B. U Mikaljinu »Blagu« iz 1651. nalazimo:

- *jezbina upućuje na jestojska*
- *jestojska van vriemena (= il mangiar fuori di tempo)*
- *jestojska = pića (cibo, vivandae = esca, cibus = cibarium)*
- *jestojska izabrana (= cibo delicato)*
- *drug u jestojski (= compagno nel mangiare = conviva)*
- *hrana, pića, jestojska (= cibo)*
- u »Blagu« Mikalja s. v. *piće* nema *pića = cibo*.

C. AR donosi s. v. *jestôjska* f. (17. i 18. st., Komulović, Gundulić, Bunić) i *jestojčica* »escula« (deminutiv samo u Stullija).

D. AR donosi *jestost* te *jèstojska* i *jistojska*, s potvrđama gotovo samo s dubrovačkoga područja (Ranjina 1508., Zbornik 1520, Lukarević, Sasin, Gučetić A. i J.R. te V. M., Orbini, Gundulić, Palmotić, Bella, Đorđić, A. Bošković, Rosa, D. Bašić, L. Radić, T. Ivanović, A. Kalić, B. Gradić, Kanavelić [Korčulanin]). Od onih koji nisu Dubrovčani navodim Kavanjina i Komulovića (on je umro u Dubrovniku) te B. Kašića kojega smo citirali ovdje pod 3, A, i koji se jezično potpuno »raguzeirao«.

E. AR donosi iz Stullija zaista mnogo izvedenica: *jestojska, jestojčica, jestojskast, jestojskav, jestojski, jestojskina* (valjda za *jestojština*).

4. Ako u svim ovim oblicima smatramo osnovnim oblikom *jestost* (bilo prema *jesti* ili *jest[e]* »est«), moramo ustanoviti da je tu sufiks $\bar{o}st$. No u *Gramatici* T. Maretića (izdanje 1963., str. 356) stoji da taj sufiks dolazi samo na pridjevske osnove: *bezazlenost, bezbožnost, hrabrost, s -ak vitkost, bez -k krepot, sladost, srditost i srdost*, (palatal) *sadašnjost*. Prema tome već u osnovi su sve ove tvorbe (potvrđene ovdje pod 3) »učene«, tj. sufiksacija im ne odaje da bi to bile »narodne« riječi.

5. Proučavanje ovog leksema otežava i to što se našao i u češkom jeziku, leksem koji citira Miklošič u *Etymologisches Wörterbuch* (1886.) s. v. *jad-* i V. Machek u *Etymologický slovník jazyka českého* (Prag 1971., str. 228). Moje je mišljenje da se tu radi o utjecaju na češki *Psaltir vitemberški* nekoga latinaškoga psaltira iz Hrvatske. U protivnom bi se ovaj leksem morao javiti i u češkom više puta.

6. Etimološko tumačenje ovoga leksema počinje od AR gdje Pero Budmani, inače rodnom Dubrovčanin, veli da je sufiks *-ojska* »čudnovat nastavak«. Zatim se u tumačenje »upleo« i V. Machek koji nalazi da u nas postoje od *jesti* »mangiare« *jestivo* (sufiks *-ivo*) i »staro« *jestost* (sufiks *-ost*). Stoga on zabilježi češki leksem tumači: **jestostka*, s disimilacijom *st - st > st - j*. Zatim ovaj leksem tumači i P. Skok (ERHS 1, 777) koji prije svega ustanovljuje da je to »čudnovata tvorba«, pa izvodi: *jèstoj(s)ka < jestost + -ska, s t > j* kao u *Cavtat >* (femininum) *Captajka* (za **captat[s]ka*).

7. Ako želimo primijeniti ispravnu etimološku metodu, prije svega treba reći da u starocrkvenoslavenskom imamo *jastvo, jastvina, jastivъnъ, jastie, jasta* i čak *jato* (značenja: *cibus, comestio, edulis, esca, portio cibi* i *cibus*), te da se ovaj leksem (*jestost* i izvedenice) javlja uglavnom na dubrovačkom području. Drugim riječima, može se raditi i o aloglotemu, odnosno o kalkiranju, adaptaciji nekoga romanskoga leksema. S obzirom na kasnoću javljanja ovog leksema (prema obavještenju D. Malić u ranijim dubrovačkim tekstovima, prije 15. st., ona ne nalazi ove terminologije) i na vjerojatnost »učenosti« (kraj običnih tvorbi *jestivo, jestvina, jezbina*, te *jestvo* i *jestva* [u Marulića: *jistva*]), mislim da se ne radi o kalkiranju ili adaptaciji nekoga grecizma. Prema tome, ostaje nam samo pitanje utjecaja latinskoga jezika. Iz primjera koji AR donosi iz Kašića (»Način«, 1613)

*sami vonj tvoj, gospodine,
dosti bi bio svemu svijetu,
koliko veće jestos(t) tvojega
prislavnoga tijela,*

može se misliti da se radi o »učenoj tvorbi« prema *jesti* = (lat.) *edere, manducare*, kao kalk za lat. *edulium* »hrana«, sa suf. *-ost*, ali i s »naslonom« na *jest* (= lat. *est*) prema lat. *essentia* = *bit*, čime se želi reći da se u pričesti radi o esencijalnosti prisuća Kristova tijela. Drugo bi tumačenje bilo od nepotvrđenog, vjerojatno »pučkoga« predslavenskoga izraza *sancta esca* »sveta hrana« (lat. > cavtatsko-dubrovački romanski), gdje bismo imali od *sancta* poznati refleks *st* (tip *Sut* + *Ivan* [*S. Johannes*] > *Stivan* [zabilježeno u Crnoj Gori i po čitavoj obalnoj Hrvatskoj, cf. u mene *Slovo* 13, 1963., str. 141]) te dobili **stēšca* koje normalno daje **istēšca* > (sa \bar{e} > *aj* > *oj*, [*oj* je slavizam za kratko \check{a} u romanskom; za starodalmatoromanski usp. u Bartoli: *fila* > *fajla*, str. 337.) **istojska*, što bi predstavljalo potvrđeni slavizam *jestojska* (u slavenskom »naslonu« na *jesti* = lat. *edere*). Ostali bi oblici bili alternacija prema »učenom« *jestost* za »hrana« i prema slavenskom sufiksu *-ojka* (Maretić: tip. *djevojka, plavojka*). U prilog ovog drugog tumačenja govori činjenica da se u ovim tvorbama javlja diftong *oj* koji može biti i romanskog podrijetla. Bilo je zaista dosta mogućnosti da se stvori neka »čista« slavenska tvorba, ako bi se radilo o »čistom« slavizmu u Dubrovniku. Oblik na *-ojska* (*jestojska*) zaista se čini u tom slučaju potpuno nepotreban, pa upućuje na \bar{e} u *ēšca*. Javljanje mnoštva ovih izraza ukazuje na to da je tu riječ o teološkom razlikovanju (tretirano i posebno u 15.-16. st.?) prema običnom kruhu i hrani te uvijek o »učenim« tvorbama.

LITERATURA:

AR = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1880-1975.

BARTOLI, M.G., *Das Dalmatische*, Schriften der Balkankommission, I-II, Beč 1906.

DEI = *Dizionario etimologico italiano*, Firenze 1950-1957. (autori: C. BATTISTI, G. ALESSIO)

GAFFIOT, F., *Dictionnaire illustré latin-français*, Paris 1934.

- GEORGES, F. *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*, I-II, Heidelberg 1913.
- LL = *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae*, I-II, Zagreb 1975, 1978.
- MACHEK, V., *Etymologický slovník jazyka českého*, Prag 1971.
- MARETIĆ, T., *Gramatika hrv. ili srp. jezika*, 3. izd., Zagreb 1963.
- MIKALJA, *Blago jezika slovinskoga ili slovník*, Loreto-Ankona 1651.
- MIKLOŠIČ, F., *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Beč 1866.
- MIKLOŠIČ, F., *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Beč 1862-1865.
- PUTANEC, V., *Refleksi starodalmatoromanskog pridjeva SANCTUS u onomastici obalne Hrvatske*, Slovo 13, 1963, str. 137-176.
- Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, Zagreb 1995.
- SKOK, P., *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, Zagreb 1971-1974.

S a ž e t a k

U glagoljskim i ćirilskim tekstovima za lat. *cibus* i grč. $\beta\rho\tilde{\omega}\sigma\iota\varsigma$ nalazimo samo termin *brašno*. U vremenu od 16. do 19. st. u Dubrovniku na mjestima gdje treba stajati *brašno* = *hostija* nalazimo termin *jestost* = *jestojka* = *jestojska* (većinom pisci Dubrovčani, potvrde: Ranjina, Dimitrijević, Kašić, Mikalja, Lukarević, Gučetić A., J. R., V. M., Orbini, Gundulić, Palmotić, Bella, Đorđić, A: Bošković, Rosa, Bašić, Radić, Ivanošić, Kalić, Gradić, Kanavelić, Kavanjin, Komulović, Stulli). Autor analizira ovaj leksem i smatra da je nastao adaptacijom u slavenskom nekoga pučkoga izraza iz dubrovačkoga romanskoga prema *sancta ēsca* > **stēšca* > *istēšca* > **istajška* > (*oj* je već slavizam) *istojska*. Ostali su oblici slavensko alterniranje prvotnoga romanizma.

R é s u m é

LA DISCORDANCE DANS LA TERMINOLOGIE DU CULTE
GLAGOLITICO-CYRILLIQUE ET »RAGUSAINE« EN LETTRES LATINES AU SENS
DE »LA SAINTE HOSTIE« /une tentative d'explication de la terminologie croate
jestost = jestoj(s)ka dans la traduction en lettres latines de la Bible au sens de
»cibus« (du »corps« de Christ dans la sainte hostie)/

1° L'auteur constate que dans la traduction slave de la Bible (*Nouveau Testament*) pour Jean 6,55 on trouve toujours le terme de *brašno* »cibus« (un cas de »*Naručnik*« glagolitique de 1507 est attribué à l'influence des lettres latines). Cependant, à Raguse et aux environs, aux ss. XVIe à XIXe on trouve, en lettres latines, une étrange terminologie: *jestost, jestojka, jestojkska*; surtout dans le *Rituel* de B. Kašić de 1640 et dans le *Dictionnaire* de Mikalja (1651). Toutes sortes de dérivés sont trouvés aussi dans le *Dictionnaire* de Stulli (1806.).

2° L'auteur constate que la suffixation dans *jestost* représente une formation »savante« et que tous ceux qui se sont occupés de l'étymologie de cette terminologie ragusaine, ont dit que le suffixe *-ojkska* représentait une terminaison étrange. L'explication étymologique provient de V. Machek (à propos d'un cas trouvé en tchèque) et de P. Skok: **jestostka* > (dissimilé) *st - st* > *st - j*, ou (chez P. Skok) *jestost + ska*, avec *t > j* comme *Cavtat > Cavtatka > Captajka*.

3° L'auteur trouve deux possibilités en ce qui concerne la naissance de cette terminologie théologique.

- A. En tant qu'un calque pour le lat. *edulium* (∞ *edere* »manger«) serait le terme *jestost* (avec un appui au lat. *essentia*), avec les autres dérivés que l'on cite ici, toujours pour la terminologie théologique.
- B. Etant donné qu'une terminologie chrétienne semblable devait exister sur le terrain de Cavtat – Raguse même avant l'arrivée des Slaves, l'auteur propose une étymologie romane: *sancta ēsca* > **stēsca* (comme *Sanctus Johannes > Stivan*) > **istesca* > (avec *ē > ai > oj*) **is-tojska* d'où proviendraient tous les dérivés slaves.
- C. L'auteur trouve l'étymologie romane plus vraisemblable à cause de l'apparition de la diphtongue *oi* dans la forme avec *-ojkska*.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 26. ožujka 2001.

Autor: Valentin Putanec

Zagreb